

Berényi Emőke

AZ UNIVERZUMNAK ÉRTELME VAN?

Is There Sense in the Universe?

Miklós Ágnes Kata: *Bűnös szövegek. Bevezetés a detektívtörténetekbe.* Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 2009

Egy bölcész számára bevallani, hogy krimi (is) olvas, nem bűn ugyan – de legalábbis nagyon kínos. Noha a krimi irodalom korpuszában olyan kanonikus szerzők is helyet kaptak, mint Faulkner, Camus, Robbe-Grillet, Borges vagy Eco (hogy egy magyart is említsek: a nemrég Rotary Irodalmi Díjjal jutalmazott Szilasi László), és olyan irodalomelméleti szakemberek is foglalkoztak vele, mint Todorov, Barthes vagy de Man, a detektívtörténet a mai napig „az igazi regény csúf kisöccse maradt” (8), talán éppen azért, mert – Austin Freeman szavai-
val élve – nem a remekművei, hanem a hulladékai alapján ítélték meg. Miklós Ágnes Kata *Bűnös szövegek – Bevezetés a detektívtörténetekbe* című esszé-
kötetében a krimi újraolvasására vállalkozik, a részleges rehabilitáció reményében. A könyv a 2005 és 2006 között *A Hétfőben* publikált huszonhárom részes sorozat bővített és kiegészített változatát tartalmazza. Hiánypótló szándékkal íródott: a magyar szakirodalom meglehetősen szegényes, ha a krimiről van szó. Keszthelyi Tibor és Bényei Tamás tudományos igényű munkáin kívül szinte nem is lehet találni ilyen tematikájú szövegeket. Miklós Ágnes Kata azonban meg sem kísérel az objektív tudományosság álcáját felolteni: ő felvállaltan a szabad stílusú esszé, vagyis inkább a vidám fecsegés műfaját választja. Őszinte rajongással és szintiszta, irodalomtudományi szemináriumokon edződött, metsző logikájú kritikával mutatja be sajátos krimiinterpretációit, miközben mindvégig megmarad kissé önironikus és néha talán túlzottan is szellemes(kedő) hangja. A kedvenc mondatom tőle: „A szexszel és érzelmekkel optikai tuningolt krimikarosszéria viszont sokszor úgy néz ki, mintha egy rozoga Land Rovert ró-

zsaszínűre festettek volna, és teleragasztották volna Hello Kitty-matricákkal” (204). Azt hiszem, ennek a stand up comedyken edzett hangvételnek a leleményessége és a szerző éles kirohanásai a fordításnak nevezett fordítások folytán még a legszigorúbb ítéset is mosolyra fakasztják.

Miklós Ágnes Kata a krimi genezisének – csakúgy, mint előtte majdnem minden értelmező – Edgar Allan Poe *A Morgue utcai kettős gyilkosság* című novellájának 1841-es megjelenését tartja. Ezzel nemcsak maga a detektívtörténet született meg, hanem a klasszikus formája is, mely tulajdonképpen két különböző technika ötvözetével készült: egyrészt benne volt a realitás talaján álló, intellektuális detektívtörténet magva; másrészt pedig benne voltak az irracionális határmezsgyéjén mozgó, kalandos és melodramatikus elemek is. A műfaj gyermekbetegségei után a huszadik század húszas-harmincas éveiben sorra adták ki a krimiírási kódexeket. A klasszikus forma kanonizálására tett kísérletek közül az egyik legelképezetőbb Knox tiszteletes tízparancsolata, melynek azóta jószerevével mindegyik passzusát megcáfolták már (csak hogy egy példát említsek: „A történetben nem szerepelhet kínai.” – Na és mi van akkor a keleti harművészekről szóló sztorikkal?). Az agyonhasznált klisék azonban szép lassan beivódtak a befogadó tudatába, bár a krimiírók többségének igenis voltak ezeknek ellentmondó törekvései. *A királynő stiklijei* című fejezetből kiderül: Agatha Christie – akit Churchill úgy emlegetett, mint aki a legtöbbet nyert gyilkosságon Lucrezia Borgia óta – sokkal inkább írta a szabályokat, mintsem engedelmkedett nekik. Általa született meg a konvencionális angol mystery story, melynek kihagyhatatlan tartozéka a briliáns nyomozó, a „merry old England” mint helyszín, na meg a sosem túl véres, sosem túl színpadias és lehetőleg zárt térben lezajló gyilkosság. Miklós Ágnes Kata ügyesen felhívja rá a figyelmet, hogy Dame Agatha igencsak hajlamos volt kikacsintani a regényeiből: több könyvében is feltűnik egy gyanús figura, a detektívtörténet-író Ariadne Oliver, egy testes középkorú hölgy, aki szenvedélyesen kísérletezik tekintélyes mennyiségű ősz hajával, folyton almát rágcsál, utálja a koktélparkit, egy ujjal gépel, és rém unalmasnak tartja az írást. Ráadásul könyveinek legközkedveltebb, ám általa legjobban gyűlölt főhőse, a finn mesterdetektív, Sven Hjerson alakja is „rímel” a kis belga, Hercule Poirot karakterére, pontosabban negatív lenyomata. Nem nehéz felfedezni tehát a hasonlóságot Oliver és Christie között, Miklós Ágnes Kata ezért azt feltételezi, hogy Dame Agatha Ariadnéban önmagát írta meg.

Még érdekesebb fordulat a krimi irodalomban az, amire az olvasók követelésére a detektívtörténetek másik nagy klasszikusa, Arthur Conan Doyle kényszerült: feltámasztotta az egyszer már a Reichenbach-vízesésbe fulladt Sherlock Holmest, s ezzel spekulációk egész láncolatát indította útjára. *A sátán kutyájában* visszatérő Baker Street-i zseniről ugyanis nem derül ki, hogy hol tartózkodott a regényidőből kimaradt, „A Nagy Hiátusnak” hívott hároméves,

1891-től 1894-ig terjedő időszakban. Találékony – és kevésbé tehetséges – szerzők egész armadája csapott le a témára, és töltötte ki ezt az időintervallumot meredekebbnél meredekebb történetekkel. A leghajmeresztőbb elképzelés az, hogy a kokainfüggő Holmes drogelvonókúrán volt, még hozzá nem is akárkinél, Sigmund Freudnál – ha lúd, legyen kövér, ugyebár. Miklós Ágnes Kata kitér még a hasonlóan bomlasztó ötleteken alapuló regényekre is, melyek írói lényegében Sherlock elő-, utó- és magánéletével foglalkoznak. Fény derül rá például, hogy a nagy nyomozó valójában dr. Watsonnal osztja meg az ágyát, hogy Moriarty a vér szerinti apja, sőt hogy igazándiból Napóleon dédunokája és Drakula unokaöccse. A crossover fictionökben viszont intertextuális portyázás tanúi lehetünk: a különböző szerzők hősei „átjárnak egymáshoz, befolyásolják egymás életét, és szép csendben összerakják azt a lektúruniverzumot, amelyben minden színes fedelű könyv becsatlakozik egy nagy mátrixba” (244). Ebből a szempontból a legnagyobb fegyvertényt egy Philip José Farmer nevű úriember hajtotta végre: egy meteorbecsapódás sújtotta postakocsi utasterébe zsúfolta össze Arsene Lupin nagyapját, a Vörös Pimpernel, Elizabeth Bennetet, Tarzan ükapját és persze Sherlock Holmes nagyszüleit. Nos, mindezek a szórakoztató sületlenségek kimaradnak az életemből, ha a *Bűnös szövegek*ben nem olvasok róluk. Már csak ezért is megérte.

A krimik másik jelentős csoportja a kevésbé kifinomult „hard-boiled detective story”-ké, vagy ahogyan egy félresikerült fordítói „bravúr” eredményeként magyarra keresztelték, a „keményöklű detektívregények”-é. Mondanom sem kell: ez már amerikai „fejlesztés”. „A detektívek a bűn és az igazságszolgáltatás félútján álldogálnak; poros irodában fogadják a klienseiket, az íróasztal alsó fiókjában egy félig üres whiskysüveget tartanak, állandó pénzhiányban szenvednek, s nemigen válogathatják meg, kinek dolgozzanak” (85). Miklós Ágnes Kata közékük sorolja például Sam Spade-et, Philip Marlowe-t és a podgoricai születésű (!) Nero Wolfot is. Ők mind magánhekusok, noha a nyomozók nagy része a rendőrség kötelékében teljesít szolgálatot. A hobbiból szaglászó detektívekről szóló regényekben ők csak díszletként szolgálnak, de akad a zsarukat a fókuszpontba állító néhány roman policier is, akiknek nagy alakja például Mika Waltari Palmu felügyelője, Ed McBain 87-es körzetben őrködő Bert Klingje, Andrea Camilleri posztmodern irodalomból ötletet merítő Montalbanója vagy éppen George Simenon Maigret-je. Apropos Maigret-regények! Miklós Ágnes Kata érdekes dologra világít rá a párizsi nyomozó kapcsán: a roman policier volt az első olyan detektívregény, amelynek főszereplője házasember, tehát számára az asszony nem szórakozás (ellentétben az „ágyrajáró” magánzókkal), hanem támasz. Ugyanakkor a feleség szinte soha nem jelenik meg, nincs befolyása az ügy kimenetelére, csupán egy megbízható, tiszteletteljes jelenség, vagyis pusztán attribútum (lásd Mrs. Columbót).

Ha már a nőknél tartunk, ki kell emelnem, hogy a detektívregények rendszertanán kívül még egy nagyon fontos haditettét hajtott végre a *Bűnös szövegek* szerzője: az én értelmezői horizontomba behozta a női krimiírókat. A „Dupla X-kromoszómás Krimiszerző” archetípusa persze nem a „szétszórt-kedves-nőies-pengeeles” áltradíciót áthagyományozó Agatha Christie, hiszen Miss Marple is inkább andogün mint csupán éltes hölgy. A kortárs női krimi irodalom főhősei különféle identitászavarokkal küzdenek: ott van például Patricia Cornwell igazságügyi orvosszakértője, Kay Scarpetta, aki csak a szerelem és a barátság terén nem képes sikereket elérni. A másik véglet, amikor a női szerzők a középkori románc műfajában alkotnak, és az egykori „dugós-kardozós” regények analógiájára létrehozzák ezek jogutódját, a „dugós-nyomozósakat”. Ezeknek a legfőbb problémája az, hogy bennük a szex „mindig felemelő-elragadó-totális élmény. A férfiak törődnek a nőkkel [értsd: előbb mindig a nőt kell kielégíteni – háhá], a csajok meg [általában] szüzek, és [mindig] elélveznek már az első behatolásnál [további háhá]” (205). Ezeknek a munkáknak a túlidealizált szexjelenetei valahol a vicces és a siralmas közötti sávban helyezkednek el. Gondoljunk csak Molnár Éva alias Vavyan Fable giccsparádéira. Bizony, Miklós Ágnes Kata őt is ebbe a kategóriába sorolja, még hozzá a nem túl bizalomgerjesztő című *A Halkirálnő és a kommandó* regénye okán. A baj csak az, hogy Fable fable-t ír, vagyis mesét, legendát, történetet.

Bár tényleg kínos ezt bevallani, én is szeretem a krimiket. Noha tizenéves korom óta egyre kevesebb detektívtörténetet olvasok, továbbra is eszméletlenül tudom magam nézni filmekből és sorozatokból. Még rosszabb, hogy nemcsak az intellektuális irányzatukat kedvelem, hanem a csillogó-villogó egyesült államokbeli szériákat is. Olyan jó egy-egy órára belefeledkezni a hihetetlenül bogaras és hiper-szuper kütyükkel dolgozó „kopótudósok” munkájába, hogy alig várom, mikor lesz végre látható a tévében a Helyszínelők: Torontálvásárhely. Semmi sem jobb kikapcsolódás, mint átadni magam a biztonságérzetnek: legyen bármennyire kibogozhatatlan egy bűntény, egy óra alatt a legrejtélyesebb eset is megoldódik. De vajon miért hatnak olyan megnyugtatóan a krimik az átlagolvasóra és -nézőre? Hogyan lehet ismét népszerű, ponyvakiadásokban reneszánszát élő – születésének 100. évfordulóján is – Agatha Christie? „Az emberek szeretik az összefüggéseket. Szeretik, ha az eseményeknek van eleje, vége, és a közepén is történik valami; szeretik, ha egy történet szépen, tisztán összeáll; szeretik azt hinni, hogy a világnak van értelme, hogy a jó végül »lekaratélyozza« a rosszat, hogy a rossz messziről felismerhető – nyúlfoga van, és szőrös mancsa, sandán pislog, vagy feltűnően sántít, esetleg »Méreg« feliratú üveget hordoz magával. Szeretik azt hinni, hogy az univerzumnak értelme van” (242).